

LAMRe

Library, Archive and Museum Research Journal

Süleymaniye Cami'nin Tamamlanması Münasebetiyle Şah Tahmasb'ın, Sultan Süleyman'a Gönderdiği Tehniyet Mektubu (1558 Yılı)

Letter of Distress Sent by Shah Tahmasb to Sultan Suleiman on the Occasion of the Completion of the Süleymaniye Mosque (1558 Year)

Akram NEJABATI*

Öz: Osmanlı ve Safevi Devleti arasında 1555'te yapılan Amasya Anlaşması sonucunda senelerce devam eden mücadeleden sonra iki ülkede de barış ve sakinlik hâkim oldu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, padişahın iktidar ve siyaseti sonucunda Osmanlı İmparatorluğu tüm alanlarda güçlü ve dönemin büyük kudretleriyle rekabet edebilecek durumdaydı. Öte yandan komşu ülkede küçük yaşta hükümdar olan Şah I. Tahmasb naiplerin güç yarışması ortamında tahta çıktı. Sultan Süleyman Tahmasb'la ilişkilerinde babasının politikasını sürdürmekteydi, halbuki Tahmasb bu kudretli padişahla mukabele edemeyeceğini bilerek hiç onun karşısına çıkmamaya çalışıyordu. Birbirine komşu olan bu topraklarda hüküm süren iki hükümdar, iyi birer kılıç erbabı oldukları gibi iyi birer kalem erbabı da sayılırlardı. Savaş meydanlarında muharebenin bitmesiyle Tahmasb ele geçen fırsattan yararlanarak Sultan Süleyman'a Süleymaniye Cami'nin ihtidamı münasebetiyle bir meveddet mektubu yazmıştır. Bu çalışmamızda Kanuni Sultan Süleyman ve Şah I. Tahmasb arasındaki ilişkilerde savaş ve Safevi topraklarına yapılan seferlerden ziyade dostluğa dayanan münasebetler üzerinde durulmuştur. Bu dostluğun habercisi olan Şah Tahmasb'ın gönderdiği mektubu Mecme'ul İnşa ve Münşeât-ı Selatin eserlerinden kıyasladık.

Anahtar Sözcükler: Kanuni Sultan Süleyman, Şah I. Tahmasb, Süleymaniye Cami, ilişkiler, Hediye.

Abstract: The Amasya agreement between the Ottoman and Safavid States in 1555 brought peace and tranquility that prevailed in both countries after years of struggle. During the reign of Sultan Suleiman the magnificent, the Ottoman Empire was strong and able to compete with the great powers of the period for his strong power and politics. On the other hand, Shah I. Tahmasp, the ruler of the early age in the neighboring country, came to the throne in the power contest of the regent. Sultan Suleiman continued his father's policy in his relations with Tahmasp, but Tahmasp never stood before him knowing that he would not be able to compare to this powerful Sultan. The two rulers, who ruled in the lands adjacent to each other, were considered as good men of swords as well as good men of pens. With the end of the battle on the battlefields, Tahmasp took advantage to write a letter to Suleiman the Magnificent on the occasion of Suleimaniye Mosque. In this study, relations between Suleiman the Magnificent and Shah I. Tahmasp were focused on the relations based on friendship rather than war and campaigns to the Safavid lands. We have compared the letter sent by Shah Tahmasp, the forerunner of this friendship, to the works of Mecme'ul İnşave Münşeât-ı Selatin.

Keywords: Kanuni Sultan Suleiman, Shah 1. Tahmasp, Suleimaniye Mosque, Relations, Gift.

Akram NEJABATI: Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, İstanbul Türkiye.

Email: akram.nejabati@medeniyet.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1207-0244>

Bildirimler:

Sorumlu Yazar*

Geliş/Received: 22.09.2020

Düzeltilme/Correction: 14.10.2020

Kabul/Accepted: 14.10.2020

Giriş

Kanuni Sultan Süleyman'dan çok daha önce Osmanlı Devleti'nin İran'ın bir kısmı ya da tamamında kurulmuş Türk devletleriyle kültürel alışverişi olmuştur. Örneğin Akkoyunlu, Karakoyunlu sarayları ile Anadolu arasında fikir ve edebi ilişkiler vücuda gelmiştir. Günümüzde Osmanlı-Safevi Devletinin tarih ve ilişkilerinden bahsederken ilk aklımıza gelen iki devlet arasında olan mücadeleler, Çaldıran Savaşı ve anlaşmazlıklar oluyor. Halbuki Osmanlı ve Safevi Devleti arasındaki münasebet sadece siyasi ilişkilerle sınırlı kalmamış özellikle müşterek dil, din ve kültürün sağladığı iletişim kolaylığı ve ortak kültürel unsurlardan kaynaklı benzer yaşam tarzı, asırlar boyu sürecektür kültürel bir alışverişin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İki farklı devlet olmalarına rağmen Osmanlı ve Safevi Devleti arasındaki kültürel ilişkiler her zaman canlılığını korumayı başarmıştır. Bu gerçeklere dayanarak söyleyebiliriz ki uzun senelerden beri iki komşu arasında savaştan başka önemli olaylarda ortaya çıkmıştır, ama maalesef dostluk temellerine dayanan olaylara da savaş havası vermeye ve cenk hikayesine dönüştürmeye çalışılır. Süleymaniye Cami'i ile ilgili halk dilinde dolaşan hikayelerden birisi bu iddiamızın en bariz örneğidir.

Osmanlı devletinin X. Padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566) babasından sonra tahta geçmiştir. Öte yandan Safevi tahtı da Osmanlı tahtı gibi el değiştirmiş ve Şah I. Tahmasb (1514-1575) babasının yerine tahta çıkmıştır. Fakat Şah Tahmasb'ın tahta çıkması elçi gönderilerek Sultan Süleyman'a tebliğ edilmemiştir. Sonuçta Sultan Süleyman da bu cülusu tebrik etmeyi lüzum görmemiş ve 1525 yılında Şah I. Tahmasb'a uzun bir tehdit mektubu da göndermiştir (Kütükoğlu. B, 1970. s. 642). Gerçi bu mektupta şark seferini başlatacağını söylemiş ve Safevilere karşı açıkça tavrını ortaya koymuştur ama şark seferleri Amasya antlaşmasıyla sonuçlanmış ve iki ülke arasında 23 sene barış hâkim olmuştur. Bu dönemden sonra iki ülke arasındaki münasebetler iyileşmeye başlamıştır. Aynı dönemde yaşayan iki Türk hükümdar yöneticilik kabiliyetinin yanı sıra iyi bir şair de sayılırlardı. Şah I. Tahmasb şairliği, hat ve nakkaşlığı ile ünlüydü. Şah I. Tahmasb her fırsattan yararlanarak iki devlet arasındaki dostluk bağlarını güçlendirmeye çalışırdı. Bu fırsatlardan birisi de 1558'de Süleymaniye Cami'nin bitmesi idi. Süleymaniye Cami, İslam aleminin en şevketli camilerinden sayılır. Bu binanın temeli 1550 tarihinde Mimar Koca Sinan tarafından atılmıştır. Cami, hastane, kütüphane ve diğer binalar külliyesi 1558 yılında tamamlanmıştır (Feridun, 1275, s. 14-18; Nevaî, 1350 h.ş, s. 329). Şah I. Tahmasb bu bahane ile dostluğu ve ilişkileri kuvvetlendirmek için fevkalâde salâhiyetli bir elçilik heyetini çeşitli hediyelerle birlikte uzun ve dostane bir mektupla İstanbul'a göndermiştir. Gerçi üzülmeliyiz ki hediyelerle ilgili halk dilinde gerçek olmayan söylentiler dolaşmaktadır. Görüldüğü gibi bu iki hükümdar arasında her zaman savaş rüzgârı esmemiştir. Belki çoğu zamanlar dostluk, kardeşlik ve iyi münasebetler de cereyan etmiştir. Bu iddiamızı

ispatlamak için en iyi tanıklar bu hükümdarların fermanıyla yazılan ve aralarında teatiden mektuplardır. Bahsettiğimiz tebrik ve tehniyet mektubu Şah I. Tahmasb tarafından yazılmış ve Safevi Hanedanının en sadık ve vefakâr hizmetkarlarından olan Tebet Ağa eşliğinde irsal edilmiştir. Bu mektubu Safevi ve Osmanlı devirlerinde yazılan iki muhteşem eserden kıyaslamaya çalıştık. Bu araştırmada *Mecme'ul İnşâ Ebu'l-kasım Haydar İvoğlu* da olan mektup suretini esas alarak *Mecmua-yı Münşeat-ı Selatin'*deki mektupla bazen sözcük bazen de beyit veya birkaç cümle düzeyinde farklılık arz ettiğinden onları karşılaştırdık.

İnşa kelimesi lügatte önceleri “ortaya çıkarmak, yaratmak, icat ve ihdas etmek” manalarına gelmiş daha sonra “kürmek, üretmek ve yazmak” gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Bu ikinci kullanımdan hareketle “yazmak, yazma sanatı ve kompozisyon” gibi anlamlar kazanarak zaman içerisinde resmi ve özel yazışmaların belirli bir usule göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade eden bir terim haline gelmiştir (Durmuş, 2000, s. 334).

Pehlevi dilinde name-nivîsî (mektup yazma) kelimesinin karşılığı olan Arapça inşa, İslamiyet'in İran'a girmesinden sonra Fars edebiyatında “mektup yazma sanatı” anlamında kullanılmaya başlamıştır. Bu sanatla uğraşan kişilere münşî eski İran'da debîr ve bu mesleğe de debîrî deniyordu (Durmuş, 2000, s. 337).

Münşîler güzel yazı yazma, yazı yazmada usta, Arapça ve Farsçaya hâkim olmaları sebebiyle devlet divanlarında çalışmışlardır. Böylelikle padişahların verdiği fermanları ve gönderdikleri mektupları yazmak da esas görevlerinden sayılmaktadır. Münşîler, Padişah tarafından yabancı devletlerin hükümdarlarına ve devlete bağlı hanlıklar ve hakimlere gönderilen nâme-i hümayûn adı verilen mektupların hazırlanmasında da görevliydi. Nâme kelimesi Fars asıllı bir sözcük olarak Türkçede mektub, ferman ve buyurdu anlamları ifade eder. Diplomatik bakımdan ise iki belde, iki memleket arasındaki şahıslarca tebrik, tâziye gibi vesilelerle birbirine gönderilen yazılara Arapça asıllı olan mektup denir (Kütükoğlu, M. 2013, s. 146; 221). Divan Edebiyatı'nda mektuplardan ve çeşitli konulardaki düz yazılardan oluşan mecmualara münşeat denilmektedir. Bu eserler bizim için çok kıymetli ve ehemmiyetlidir zira ait oldukları dönem açısından kaynaklık ederler. Münşeatlar dönemleriyle ilgili meydana gelen hadiseler, yaşanan sosyal ilişkiler, ulaşılan kültürel seviye, ekonomik durum, görülen adet ve gelenekler hakkında bize önemli bilgiler aktarırlar. Ayrıca münşî'nin dost çevresiyle yazdığı mektupların içeriğinden, dönemin şair ve edipleri hakkında bilinmeyen değerli bilgilere de bu eserler vasıtasıyla ulaşabiliriz. Devlet divanlarında çalışan münşîlerin bazıları ailecek devlet hizmetindeydiler. Safevi döneminde bu devletin hizmetinde olan hanedanlardan biri de İvoğlu ailesidir. Bu hanedana mensup olan Ebu'l-Kasım Haydar Bey İvoğlu, hizmet

ettiği dönemde Safevi Devleti ile ilgili değerli bir eser ortaya koymuştur. Müellifin babası Ebu'l-kasım Bey İvoğlu, I. Şah Abbas döneminde yüzbaşı makamında hizmet etmekteydi. Aynı aileden Ebu'l-Kasım Bey'in kardeşi Çelebi Bey ve oğulları Bekter Bey ile Haydar Bey, Safevi Hanedanına hizmet etmiştir. *Zeyl-i Âlem Ârâ-yi Abbasî*'nin de anlattığına göre Çelebi Bey, harem eşik ağası başı sefere gitmesi nedeniyle Haydar Bey İvoğlu veled-i Ebu'l-Kasım eski eşik ağası başının oğlu bu makama tayin edilmiştir. Haydar Bey, I. Şah Abbas döneminde babasının hizmetlerinden dolayı komutanlık makamına yükselmiştir. 1031/1621'de ise Kandahar kalesi alındıktan sonra Şah I. Abbas'ın elçisi olarak Hindistan'a gitmiştir. Şah Safi döneminde 1047/1637'de eşik ağası başı makamına geçmiş ve 1053/1643 yılında ise II. Şah Abbas'ın veziri Mirza Takıyettin Muhammed ile çıkan ihtilaflar yüzünden azledilmiştir. Fakat vezir katledildikten sonra tekrar aynı vazifesine dönmüştür. Haydar Bey İvoğlu, *Mecme'ül İnşa* telifine Şah Safi döneminde başlamıştır. Eserin hitama ermesi ise II. Şah Abbas döneminde olmuştur. 1057/1647'de Şah II. Abbas'ın huzurunda toplanan bir mecliste gazabına uğrayarak ölüm fermanı verilmiştir (İskender Beyk Türkman, 1317, s. 200). İvoğlu'nun eserini oryantalist Şarl Riyo, Britanya Müzesi Farsça yazma nüshaları fihristinde "Nüsha-i Camia-i Mürâselât-i Ulû'l-elbâb" unvanıyla kaydetmiştir (Hamçi, 1385 h.ş/ 2006, s. 18). Fakat bu araştırmada kullandığımız nüshanın mukaddimesinde Mehdi Beyani eserin gerçek adının *Mecme'ül İnşa* olduğunu dile getirmiştir. Bu nadir el yazma eser seneler önce Tahran Milli Kütüphanesi Arşiv bölümünde kayıtlıydı. Milli Kütüphanenin yeni yapılan binasına nakliyle birlikte bu değerli arşiv eseri ulaşılmaz duruma gelmiştir. İki sene boyunca Tahran Milli Kütüphanesine devamlı başvurarak sonunda münşeat mecmuasını elde etmeyi başardık. Eser Safevi dönemine ait olan yegâne ve enfes bir kaynaktır. Umarız üzerinde çalıştığımız bu değerli mecmua-yi yakın zamanda yayına hazırlayabiliriz.

Mecme'ül İnşa iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Selçuklu Devleti'nden başlayarak Safeviler dönemine kadar devam etmektedir. İkinci bölümde ise Şah I. İsmail (1501-1524) devrinden başlayarak Şah II. Abbas zamanına kadar olan fermanlar ve mektupları içermektedir. Aynı dönemde Osmanlı sarayında ise uzun yıllar bürokraside görev yapan ve önemli memuriyetlerde bulunan Feridun Ahmed Bey hizmet etmektedir. Ahmed Bey çalıştığı zaman mektupları bir kitap şeklinde toplamıştır. Kitabın telif tarihi 982/1574 senesidir. Müellif, eserini Sokullu Mehmet Paşa aracılığıyla III. Murad'a takdim etmiştir. Eser Osman Gazi'den başlayarak III. Murad dönemine kadar ki mektupları içermektedir. Muhtelif kütüphanelerde yazmaları bulunan eseri, *Mecmua-i Münşeat'üs-selatin* ve *Feridun Bey Münşeatı* adlarıyla iki defa basılmıştır; I-II İstanbul 1264-1265, İstanbul 1274-1275 (Özcan, 1995, s.396-397). Bu çalışmamızda bu iki kıymetli eserden yola çıkarak Sultan I. Süleyman ve Şah I. Tahmasb arasında Süleymaniye Cami'i ile ilgili yazılan bir mektubu kıyaslamaya çalıştık.

1. Nevvâb-i Cennet Mekânî bi-Padişah-i Rum bi-Sevb-i Tebet Ağa Merhum Mirza Kafi Münşî Nivişte (İvoğlu)

1.1. Süleymaniye Camii-i Şerîfinin Hitamında Tahmasb Şahtan Gelen Tebrik Namenin Suretidir (Feridun bey)

Dua hediyesi ki onun ferahlı misk kokusuyla yüce arşın ibadet edenlerinin ibadetgâhları ıtırlansın ve dua hediyesi ki onun nurunun yayılmasından yukarı âlem meleklerinin(Feridun.A.1275, 524'de: sakinan yazılmıştır) toplulukları nuranî olsun, felek rütbeli, gök haşmetli, Zühal yüceli, güneş makamlı, İskender vakarlı, Süleyman mertebeli, Feridun (İslam öncesi İran'da kudret ve zaferin tecellisi olan padişah.) makamlı, Cem kudretli, hakan-i Dara(Dara: Akamenidlerin ilk padişahı Daryus; Feridun.A. 524'de: Hakan-i Dara ve Kisrâ yazılmıştır), Kesra(Adaletli Enûşirvân)huylu, Allah'ın teyit ettiği nurların tecellisi(Feridun, 1275, s. 524'de: teyit-i hüdevendi masdar-i esrar), sırların tecellisi Âla-hazrete (هب لی ملکا لا ینبغی لا حد من بعدی; Kur'an-ı Kerim, 38, s. 35) Toprakların bahadırı, güneş dizgesinin tek yolda giden(Feridun.A.B. 524'de: Fares-i Yekran yazılmıştır) süvarisi, gök saltanatlı, bedir hilafetli, insafı ve aydın adaletli (Feridun, s. 524'de konunun devamında yazdığımız kısımda ilave edilmiştir “ karaların Sultanı denizlerin Hakanı سمسى نبى الثقلىن وارث ذوالقرنن كهف الحاققین ; Sakaleyn Resulünün dediği gibi batı ve doğunun dağı ya evi yani batı ve doğunun dağ gibi dayanacağı, hadim-ül haremeyn eş-şerifeyn Süleyman saltanatlı, şevketli, haşmetli, kudretli, hilafetli, adaletli, azametli, vakarlı, insafı, izzetli ve bahtlı Sultan Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman Şah”) padişah'ın yüce bârgâhına ve mu'allâ meclisine dökülsün ve takdim edilsin.

(Şiir)

Dünya padişahı, mesut şah

İskender tahtlı Süleyman mekanlı

Dünya, ışığını onun düşünce aydınlığından almış

Gök, tacını onun ayak toprağından almış

Feridun, Cem iktidarlı ve dünya kapsamlı (Feridun, 1275, s. 524'de Feridun haşem Cem kadr-i Âli medar diye yazılmıştır)

Atadan ataya bahtiyar sultan

Kapısı, gönül verenlerin hacet Kabe'si

Kendisi ise devamlı gönülleri tavaf eden (Feridun, s. 524'de Tavaf yerine Tog yazılmıştır).

Allah'ın kullarının işini haletmek onun işi

Bu işte Allah ona yardımcı
 Süleyman gibi yüzüğü elinde
 Herkesin ne isteği varsa yerine getirilir (Feridun, s. 524'de yoktur).

Yüceliği akıl almaz (Feridun, 1275, s. 524'de efham diye yazılmıştır) derecede gök yüksekliğinde, tahtının yüksekliği anlayışların idrakinden aşkın gök tahtı gibi olan padişah. Kan içen kılıcının parıltısı öfke ahenkli, umumi ihsanlarının bulutu, yağmur bağışlayan bulutlar gibi devamlı ve duraklamasız olan, yüce saltanatın temel kurucusu (Feridun, s. 524'de Mevhibeteş mebani-i saltanat yazılmıştır), büyük hilafet kaidelerinin esasını sağlamlaştıran, din havzasının aslanı (Feridun, s. 524'de Mühibeteş mebani-i saltanat-i üzma merhameteş kavaid-i hilafet-i kübra haris-i havzet'ül-berin. Bağışlaması yüce saltanatın temeli merhameti büyük hilafetin kaideleri yüceliğin ve feleğin havzasının kurucusu), Müslümanların sınırlarını koruyan, kâfir ve müşriklerin katili olan padişah.

(Şiir)

Bir padişaktır ki bahtının yüceliğinden
 Göklerden daha yüksek tahtını kurmuş
 Kapısında muhtaç binlerce Hakan
 Fağfur (Çin hakanı) onun kapı kullarından biridir
 Her yemek öğününde kapısında
 Aferin diyen yüz Hitaylı onun sofrasının başındadır (Feridun, 1275, s. 524'de bu iki mısra yoktur)
 Sarayı aya kadar uzamış
 Yolunun tozundan Çin kararmıştır
 Devranın kulağı eşi benzerini duymamış
 Dünya halkının sultanı Süleyman

Aydınlık gönlünün ışınları olayların zifiri karanlığında ve gök belalarında 14 gecelik ay gibi ışıklı ve parlak olan temiz kalpli, âlemi süsleyen düşüncesi ve doğruyu gösteren fikri geleceği de geçmiş gibi bilen ve bilgin olan.

(Beyit)

Yüreği yakîn ve kesin ışığı ile bugünün penceresinden

Yarın ki âlemin durumuna şahit ve yarını gören

Kudretli bahtiyar, ne istediğini yapan ve iradeye malik büyük gücün tecellisi olan sultan (يخلق ما يشاء ويختار ; Kur'an-ı Kerim, 28, 68).

(Şiir)

Feridun talihli, güneş makamlı,

İskender haşmetli, Dara (Birinci Daryos, Akamenitlerin kurucusu) himayeli (Feridun, 1275, s. 524'de Dara sepahi diye yazılmıştır)

Merhametin merkezi rahmet dünyası (Feridun.A.B. 524'de Muhit-i mekremet derya-yi rahmet, İkrâm merkezi, rahmet denizi)

Gök adaletli, güneş devletli

Padişah ki koca devran ona fetih ve

İkbal müjdesi vermiş

Sultan ki dünyaya maliktir

Hamdı cana yakınlık, duası dostluk

Yüreği, padişahlık sırlarının hazinesi

İçî, Allah nurunun doğan yeri

Adaletle birlikte fermanları icra edilen

Kader, zafer gibi peşinden koşan

Felek, onun çevganı ucunda bir top gibidir

Çevre onun cömertliğinden sermaye ve kabiliyet arıyor.

Öyle cömerttir ki ihsan bulutlarının (Feridun, 1275, s. 525'de: Âmm yazılmıştır) yağmur damlaları bütün halkın istek bahçeleriyle bostanlarına devamlı yağar, bulutunun sonsuz sızıntıları ümitli muhtaçların arzu tarlalarına devamlı yağmakta ve dökülmektedir. Aydın düşüncesi nurların üçüncüsü, makamının yüceliğinin kökleri en yüksektedir. Rütbesinin genişliği erkanın dört tarafından aşkın, devletinin beş nakkâre (Feridun, s. 525'de Penc Nöbet) sesinin yüceliği Zühal'den yukarıdır. Kemal derecesi bütün yerküreden ziyade ve celal sarayının yükseklikleri feleğin sarayının yüceliği ile beraberdir.

(Şiir)

Ey kapısında en küçük kulu felek olan

Yıldızın barışık ve devran muradınca olsun

Gece, sana olan saygısından yanında

Ayağına ayın çingırağını bağlayan kara Hintli gibidir

Hangi vilayetin senin gibi Şahı varsa

Allah'ı her kötülükten onu korusun (Feridun, 1275, s. 525'de burada bu beyit var: Zan saadet ki der seret danend- Server-i heft kişveret hanend; senin başında olan saadetten dolayı sana yedi ülke padişahı diyorlar, (E.K.H.B. İvoğlu'da yoktur)

Senden beşinci ülke mamur

Senden diğer altı ülke parlak (Feridun, s. 525'de: Şadan yazılmıştır)

Allah'ın zaferinin nişanesi (Feridun, s. 525'de Hatem-i Nusret-i İlahi Ra yazılmış)

Padişahlığın sonu kesin sensin.

Felek mertebeli gök vakarlı sultan, Süleyman iktidarlı Cem rütbeli Hakan, yüce taçlı İskender nişanlı Kayser, ülke seven sahip kıran padişah (Sahip kıran: Birisi ki dölü düşerken ya da doğarken Kıran yani Zühal ve Jüpiter burcu onun talihinde olsun). İslam ülkelerinin hepsinin bayındırı, kafirlik ve zulmü mahveden, putların heykellerini kıran (Feridun, 1275, s. 525'de: Mefasil yazılmıştır, Heykeller yerine eklemeler yazılmıştır), doğru düşünce ile ihsan ve adaletin sancağını takan (Feridun, s. 525'de nasib-i râyat-i lütuf vel-ihsan. Lütuf ve ihsan bayraklarını takan), parlak fikir ve anlayışla isyanı ve müşriklerin adetlerini ve geleneklerini mahveden.

(Şiir)

Ah! Ey yıldızlar gibi ordusu olan padişah

Sana felek misali bir saray yakışır

Saadetli ve sahip kıransın

Bahtiyar ve mesut sensin

Kemal zirvesinden parlayan bir güneşsin

Hiç zeval görmeyen bir güneş (Feridun, 1275, s. 525'de Çe mehri ki hergiz bebini zevâl yazılmıştır)

Senin nurundan her bir sevimli zerre (Feridun.A.B. 525'de senin nurundan yerine senin sîmâdan olarak yazılmıştır)

Hayret edilmez eğer gündüzün yerini verip parlarsa

Allah'ım dünyadan üzüntün olmasın (Feridun, s. 525'de Ze devran-i Şâhi melâlet mebâd)

Makamın güneşisin zeval olmasın sana (Feridun, s. 525'de To hûrşid-i mülkî zevâlet mebâd)

Karadaki ihsan ve adaletin kurucusu, isyan ve sitemin (Feridun, 1275, s. 525'de Fucur: günahların) köklerini kesen, akıcı duyguları (Feridun, s. 525'de Avarif yani arifleri) tüm İslam âlemine kazandıran, - şefkat ve rahmet nişanelerini zamanenin sayfalarına yazan (Feridun, s. 525'de yazan yerine Rafi' yani kaldıran yazılmıştır).

(Şiir)

Doğunun hamisi, batının padişahı

Süleyman ki tacı aydan da yüksektir (Feridun, 525'de birinci mısradaki Şeh-i mağrib yerine Heme mağrib ve ikinci mısradaki efsereş yerine ahtereş yazılmıştır)

Hıta'y'dan Rum'un son noktasına kadar

Kimse ihsan sofrasından mahrum değildir

Atalarının yolunda gitmektedir

Dervişlerin dertlerini onlardan çok çekmiştir

Halkın her ne isteği ve ihtiyacı olursa

Onlara deniz gibi açtığı bir kapısı var

Kötü düşünceli zalimler onun adaletinden

Kendilerinden başka kimseye zulüm edememişler

Onun siyasetli döneminde ordu

Yayıncıdan başka bir şeyi zorlamamış

Hiç kimse güzellerin yasemin kokulu zülüflerinden başka

Bir saç teli kadar perişanlık görmemiş

Malla zengin ve haşmetle dolu dul kadın

Tavuğuna yem olarak inci tanesini vermiş (Feridun, s. 525'de bu iki mısra yazılmamıştır)

Onun zamanında halk öyle oldu ki

İhtiyaç sözcüğü o dönemden silindi ve yok oldu

Allah'ın gölgesi olan âlem-penah (Feridun, s. 525'de Cem cah-i âlem-penah yazılmıştır) dünyaya sığınak olan padişah adil sultanların tasdik olunmuşu, aman ve emniyet sofrasını açan, tüm yaratılanlara

(Feridun, s. 525'de ehl-i iman tüm iman getirenlere yazılmıştır) emniyet ve doğruluk eserlerini yayan, nimet denizlerine ve faziletin kazılmadan akan (Basir) sızıntılarına (Feridun, s. 525'de Meâsir yazılmıştır) Allah'ın nimet çeşmelerine, ırmaklarına erişen,(ان الله يأمر بالعدل والاحسان); Kura'n-ı Kerim, 16, s. 90) ayet-i şerîfede olduğu gibi Allah ihsan ve adaleti emreder.

(Şiir)

Gölgesi güneş olan padişah

Keykubat (İslam'dan önce Kiyaniyan silsilesinin kurucusu) mertebeli Keyhüsrev

Padişahlık tahtına sahip

Işığın ve karanlığın padişahı (Feridun, s. 525'de Dârende-i taht-i penâhi / Dârâ-yi sepîd u siyâhî diye yazılmıştır)

Senin tacın güneşin tacından üstün

Senin tahtın Cemşid'in (Cemşit İslam öncesi büyük, bilgin padişahlardan) tahtından üstün

Dünyanın bir ucundan diğer ucuna her yerde ne kadar gönül varsa

Senin dostluğunu konuşuyor (Feridun, s. 525'de son iki mısra yoktur)

Hükümdarlık ve saltanat tarzında Kayser ve Hakan (Feridun, s. 525'de kayser Han yazılmıştır) onun kullarıdır, adalet ve sultanlıkta ise Kısra ve Enûşirvân ondan utanıp mahcup olmaları gereken bir padişahdır.

(Şiir)

Dönemin Kayseri (Sezar)ve ufukların hükümdarı

Dünyanın tek (şartsız)padişahı

Adalette Kayser ve Hakan gibi (Feridun, s. 525'de bu mısra yoktur)

Binlerce Enûşirvân onun kulu

Keşke Enûşirvân fazla yaşasaydı (Feridun, s. 525'de beyit bu şekilde yazılmıştır "Kaş Nûşirevân kunûn bûdî-Adleş an bişter fuzûn bûdî")

Adaleti öncesinden daha fazla olurdu

Adalet iddiasından mahcup olurdu

Rum padişahına kul olurdu

Mücahit ve savaşçı Şahın yanında

Kulluktan dolayı kıvanç duyardı

Allah'ın rahmeti ile güçlenen (Feridun, s. 525'de bu kısım böyle yazılmıştır El-muvaffak bil eltafil Rahmaniye el-müsteinbi-mevahibi'lmülkü'lazizi'l gaffar), Yüce Allah'ın nimetleriyle gani olan, nimetlerden ve faziletin sızıntılarından feyiz alan, karaların Sultanı, denizlerin Hakanı (سمى نبى الثقلين وارث ذوالقرنين كهف ا لخافقين) Sakaleyn Resulünün dediği gibi zülkarneyn varisi, batı ve doğunun dağ gibi dayanacağı hadîm-ül haremeyn eş-şerîfeyn Süleyman saltanatlı, haşmetli, adaletli, kudretli, hilafetli, azametli, vakarlı, şevketli, insafı, izzetli ve bahtlı Sultan Süleyman Han, göklerden yüce olan hilafetinden ve beka levhasında saltanat yıllarının sayılarından zeval alametleri bertaraf olsun ve eksilsin(Feridun, s. 525'de bu kısım şöyle yazılmıştır: El-müayit bil inayati'l Rebbaniye el-muvaffak b'leltafi'l Rahmaniye el-müstainbi-mevahibi'lmülkü'lazizi'l gaffar el-müstainmi'nreşehati'lfazlve'l itminan la zaleteklam-i hilafete merfue't-fevkel sema ve erkam-i saltanat-i merkumet ala levhi'l baka), riyasız dualar vasıtasıyla, kendini büyük fikirler ve düşünceler aynasında, iç nuru güneş gibi parlayan Câm-ı Cihânnümâsında (Dünyayı gösteren camdan olan top gibi bir şey) görünür ve her zaman ilham alan fikri, zaferli ve mübarek bahtının ve âlemi aydınlatan devletinin yardımıyla tüm insanlara ve kullara adalet ve insaf yaymaya, şirk ve fesat malikleri ve küfrün (Feridun, s. 526'da Şirk kelimesi de yazılmıştır) yardımcıların mahvetmesiyle halk o baht ve ikbal sahibinin dostu olup güvenine yakın olmaya aittir. Hakikaten Allah'ın lütuflarının(Feridun, s. 526'da Lütuf yazılmıştır) esintilerinden ve padişahın (Feridun, s. 526'da Padişahlığı yazılmıştır) sonsuz ihsanlarının akıntısından ve bereketinden, güven ve emniyetin hoş kokusu herkesin canının burnuna (Feridun, s. 526'da camlarının burnuna yazılmıştır), ihsan ve keremin sızıntıları âlem sakinlerinin damağına yetişmiş, her zaman iyilik sevenin sevgisi (Feridun, s. 526'da sevdiği yazılmıştır) ayetin muktezasınca(واشكروا نعمة الله وان كنتم اياه تعبدون ; Kur'an-ı Kerim, 16, s. 114), bu ayette söylendiği gibi o padişahın Allah'ın verdiği nimetlere, hazreti Hakan'ın merhametlerine şükretmeye çalışmıştır ki bu müddette itibar gözü ile müşahede edilmiş ve basiret sahiplerinin dikkatini çekmiştir. Her zaman yüksek himmeti, sonuna kadar geniş ve ferah düşünceli saygıdeğer niyeti bu ayete göre sözünü yerine getirmektir (و اوفوا بالعهد ان العهد كان ; Kur'an-ı Kerim, 17, s. 34) ve âlem sahasında o padişahın ahlak cömertliği ve iyiliklerinin müşahedesi sonucunda kendimi muhabbet, ihlâs (Feridun, s. 526'da devamında meveddet ve ihtisas kelimeleri yoktur), dostluk yolu ve aitlik de o kadar tahammülsüz (Feridun, s. 526'da Bi-ihiyari yerine ihtiyari yazılmıştır) ve bitap hissediyorum ki günden güne gerçek hemfikirliği (Feridun, s. 526'da mevvad-i muvafakat yerine Tevadd ve muvafakat yazılmıştır) ve samimi sadakatı binde bir (Feridun.A.B. 526'da yüzde bir yerine binde bir yazılmıştır) belki sayı ve miktardan hariç görerek düşüncemde çoğalma ve gelişme yönündedir (Feridun, s. 526'da semt kelimesi yazılmamıştır). Eski günlere bakıldığında şans eseri iki taraftan da uygun olmayan bazı işler olmuştur; üzgün ve üzüntülüym. Onları telafi etmede ve geçmişten yeniden elde etmede gayet düşünür ve şaşkıyım. Allah u Teâlâ'ya şükürler olsun bundan beri o yüce

makamlı padişahın iradesi iktizası ve onun iyiliğini sevenin sevgi niyeti ricası bu olumsuzlukların düzeltilmesidir. Bütün Müslümanların refahını gerektiren ve tüm insanların en iyi şekilde dünya ve ahretlerinin hayrını tazmin etme ve o durumu düzeltmenin başarısı mümkün olsun (Feridun, s. 526'da bu paragraf yazılmamıştır). Allaha şükürler olsun bizi bu yola hidayet etti (Kur'an-ı Kerim, 7, s. 43, الحمد لله الذى هدانا).

Şimdi abartısız ve mübalağasız (Feridun, s. 526'da Tesellüf yerine Tekellüf yazılmıştır) tüm dünya halkı özellikle memalik-i İnan halkı, yaşlı, genç, kafir, Müslüman, Türk, Tacik, uzak, yakın, sıradan, soylu, güçlü, güçsüz, erkek, kadın hatta küçük çocuklar ve çok yaşlılar yediden yetmişe herkes zaman zaman, akşam sabah farzları yerine getirdikten sonra o felek mertebeli padişahın mübarek saltanatının (Feridun, s. 526'da Hümayun-i A'nî an hazret) devamı ve günden güne yükselmesi için dua etmeyi kendilerine elzem belki farz bilmişler.

(Kıta)

Sen o Şahsın ki doğuda ve batıda (Feridun, s. 526'da Tu ân Şâhi ki ender şark u der garp şeklinde yazılmıştır)

Yahudi, Zerdüşti, Hristiyan, Müslüman

Hepsi tespih etmekte ve tespih demekte

Allah'im sonunu Mahmut et

Şüphesiz karanlık gecelerde hacet sahiplerinin duası özellikle her sene binlerce kişi gönül rahatlığı, batını ve zahiri duygularla Allah'ın evini tavaf etmeye ve Hazret-i Muhammed'in Medine-yi Mükerremesini, mukaddes İmamların türbelerini –Allah'ın selamı onların üzerine olsun (Feridun, s. 526'da Aleyhi ve aleyhima efzel'üt tahiyyet yazılmıştır) - ziyaret etmeye gidiyorlar ve isteklerin kıblesi, sadakat ve safa sahiplerinin hacet Ka'be'si (Feridun, s. 526'da Kible-i hacat yazılmıştır) olan o mukaddes mekânlarda itaat mihrabına yüz sürüp, sızlayarak isteklere icabet eden ve hacetleri veren Hazret'in (Feridun, s. 526'da Hazret yoktur) dergâhından ister. Nitekim buna dair hadisler ve rivayetler vardır. Devamlı icabet edilme hariç onların etki ve eserleri mübarek döneme ait olmuş ve olacaktır (Feridun, s. 526'da Bi izzı icabet makrun ve asar-i ân bi-rüzgar-i Ferhunde-i meymun ait şüde ve hahed şüd yazılmıştır) İnşallah u Teâlâ.

Dünyayı aydınlatan (Feridun, s. 526'da başlangıç Ba'd haza ile yazılmıştır) düşüncesi, örtüleri kaldıran Câm-ı Cihân Nümâ gibi yüzlerden ve arzulardan örtüyü bertaraf eder. Çünkü ihlâs ve özel ilişkilerin kaidesi icap eder ki münasebetler ve yakınlıklar vasıtasıyla (Feridun, s. 526'da vesilesiyle yazılmıştır)

Gerçi görünüşte bu dost, o değerli mekânda ibadet edemiyor ama (*الحداد على الخير كفاعله* Hadis-i Nebevi), hadise göre Kuran'ın o kutsal mekânda okunma sevabından faydalanayım. Şüphesiz mükâfatı o Hazretin kutlu ve mübarek dönemine ait olacak. Şerif mekânların süslenmesinin tamamlanmasına (Feridun, s. 527'de ve çün ihtimam der tertib-i emakin-i şerife diye yazılmıştır) gayret göstermek son derece iyi, makbul ve sevilen bir iş olduğu nedeniyle (*و من يعظم شعائر الله فانها من تقوى القلوب* Kura'an-ı Kerim, 22, s. 3) oranın süslenmesi için layık olan halı tayin etmek belki en zaruri ihtiyaçlardandır ve bu diyarda halıyı kötü işlemezler. Bu dost da ressamlıktan anlar ve candan isteyerek o yeni cami ve mübarek ibadetgâh (Feridun, s. 527'de ân mescid-i cedit ve mabet) için halı göndermenin uygun olduğu aklımdan geçti. Bunun için de sayısını, enini boyunu, rengini, desenini ve çevresini öğrenmek gerekir. Eğer emir buyurlarsa o ayrıntılar yazılsın yada enine ve boyuna uygun zirâ' demirden ölçü yapılsın ve dergah-ı Âlem-penâhın kemîne kullarından olan Tebet Ağa ile gönderilsin ki az çok olmasın ve aynı ölçülerde (Feridun, s. 527'de Tertip dâde yazılmış ki İvoğlu'da yoktur) dua talipleri (Feridun. A.B. 527'de mevakif-i dua yazılmıştır), ibadet ve itaat dergahının sakinlerinin ayakları altında halılar olsun; çünkü istek ve irademiz halis hayırdır. Arkadaşlık tarzı bu gibi işlerde perdenin tamamen kalkmasını ve isteklerin yazılmasını icap eder. Ben de iyi işlerin yapılmasıyla onun mükafatından haz alıp sevap kazanayım, çünkü bu ihlaslı mektubun yazılmasından maksat, dostluk ve ilişkilerin kaidelerine özeldir, çaresiz kalemin hareketi yazıyı uzatma yönünden kısaltmaya doğru meyillidir. Din ve dünya saadetine gerekli riyasız dua şartıyla mektup kısaltılır.

(Şiir)

Allah'ım sen bu derviş seven şahı ki
 Halkın rahatlığı onun gölgesindedir
 Uzun zaman halkın başında kalıcı et
 İtaate nail olmakla yüreğini canlı tut (Feridun. A.B. 527'de bu beyit yoktur)
 Bu ona yeter Ulu Allah'tan
 Hayra nail olması ziyade olsun

Sonuç

Şah I. Tahmasb yarım asır boyunca Safevi topraklarının hükümdarıydı. Bu dönemin siyaset sahnesinde Avrupa'da I. Fransuva, V. Şarlken, VIII. Hanri, Rusya'da Korkunç İvan ve Osmanlıda Sultan I. Süleyman hükümdarlık yapmaktaydı. Siyaset ortamında Şah I. Tahmasb'ın en önemli rakibi işe Sultan Süleyman Han idi. Bu sultan döneminde Osmanlı Devleti toprak genişliği ve güçlenme açısından had sayfaya gelmiştir.

Sultan I. Selim zamanında 1514 Çaldıran seferiyle başlayan mücadeleler bu iki hükümdar döneminde de devam etmiştir. Şah I. Tahmasb hâkim güce meydan okumak yerine artık savunma pozisyonuna geçmiştir. Tahmasb, Kanuni ile savaşmaktan özellikle kaçındı çünkü bu kudretli rakibini muharebe meydanlarında yenecek kadar güce sahip olmadığını biliyordu. Ayrıca bir hükümdar olarak egemenliğinde bulunan halkın mal ve can varlıklarını korumakla hükümlüydü. Bu sebepten dolayı bu savaşlarında her iki devlet halkına maddi ve manevi zarardan başka bir faydası olmadığını anlayarak mücadeleden kaçınarak barış ve sulhu seçmiştir. Nihayet Amasya Antlaşması bu gerginliklere son vererek iki ülke arasında uzun bir süre barış ve dostluğa vesile olmuştur. Şah I. Tahmasb ele geçen bu barışı fırsat bilerek dostluk ve sulhun devamlı olmasına çalışarak Süleymaniye külliyesi bittiği zaman Osmanlı Devleti'ne elçilik heyeti ile birlikte nefis hediyeler ve sevgi dolu bir mektubu Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Şah, mektubunda Sultan Süleyman'ı anlamlı ve değerli ifadelerle övmüştür. Mektupta onu İran Tarihinin en büyük, şevketli, haşmetli, kudretli ve adaletli padişahlarıyla aynı kefeye koymak değil onlardan daha üstün makama getirmiştir. Sultan Süleyman'ı zulümle mücadele etmekte İran'ın eski ve efsanevi şahlarından Feridun'a, Sultanın Osmanlı İmparatorluğunu altın çağına getirme özelliğini Sasanilerin en parlak dönemlerinin padişahı Kısra'ya ve büyük işler yapımında ve kudrette İran tarihinde en güçlü olan Cemşid'e benzetiyor. Sultan Süleyman'ın cömertliğinden bahsederken kapısını, hacet ve isteklerin Kâbe'si ve Hazret-i Süleyman gibi yüzüğü elinde derd-mend insanların müşküllerini çözmektedir. Adalet konusunda ise İran tarihinde adaleti dillere destan olan meşhur padişah Anuşirvan ile kıyaslayarak anlatmış ki eğer şimdi bu adil padişah yaşasaydı Kanuni'nin adaleti yanında utanırdı.

Demek ki Şah I. Tahmasb gerçekten Kanuni ile savaş ve düşmanlık istemiyordu ve onun için bu dostluk o kadar değerli sayılırdı ki İran Tarihinin gelmişini geçmişini onun yoluna sermiştir (onun faziletlerini anlatmak için kullanmıştır). Anlattığımız gibi tebrik-name ile birlikte nefis hediyelerde gönderilmiştir. Maalesef bu hediyeler hakkında halk arasında gerçekten uzak olan söylentiler dolaşmaktadır. Şöyle ki Şah I. Tahmasb tarafından aşağılamak niyetiyle gönderilen mücevherler Sultan'ın emriyle ovulup minare toprağa karıştırılmıştır. Önceden de değindiğimiz gibi bu tarz söylentileri hikâye yapıp anlatmak iki halk arasında bulunan ilişki ve bağları koparmak gayesine hizmet etmektir. Hâlbuki Şah'ın niyeti dostluk ve refakattir. Böyle bir rivayetin doğru olmadığını *Münşeat'üs Selatin'*de Sultan Süleyman tarafından yazılan mektubun cevabına bakarsak konunun öyle olmadığı tamamen ortadadır. Şah I. Tahmasb cami-i şerifin tezyini için Sultan Süleyman'dan İran'da halı dokunulmasına izin istemiştir. Bu hükümdarların özelliklerini anlatırken de söylediğimiz gibi Şah I. Tahmasb yetenek ve aldığı eğitimden dolayı iyi bir nakkaş sayılırdı. Bu nedenle de Sultan Süleyman'a halıların desenini kendisinin yapacağını yazmıştır. Şah'a gönderilen

mektupta bu mabet-i münif binasına başlamadan önce lazım olan mühimmatın tedariki için her tarafa fermanlar sadır olup, fers, kanadil ve sair tezyin eşyaları müheyya ve itmam olunup. Şah Tahmasb'ın elçisinin huzura kabul edilmesi ve memur olduğu umuru kusursuz yerine getirmesine de temas edilmiştir.

Kaynakça

Durmuş, İ. (2000). İnşâ. İslam Ansiklopedisi, 22, 334-337. İstanbul.

Ebu'l-kasım Haydar Bey İvoğlu, (11h/1688) Mecme'ul İnşâ. Tahran Milli Kütüphanesi. nr. 1071-F.

Feridun, A. (1275h.). Münşe'atü's- selâtin, I, İstanbul.

Hamçi, M. (1385 h.ş/ 2006). Gencîne-yi Esnad. 16(1), 18-22.

İskender Beyk Türkmen, Muhammed Yusuf Valeh. (Sür.1317 h.ş/1938). Zeyl-i Âlem Ârâ-yi Abbasî. Ed. Süheylî Hansârî. Tahran.

Kütükoğlu, B. S. (1970). Tahmasp I. İslam Ansiklopedisi, 11, 642, İstanbul. Milli Eğitim Bakanlığı.

Kütükoğlu, M.S. (2013). Osmanlı belgelerinin dili (diplomatik), Türk Tarih Kurumu. Ankara.

Nevaî, A. (1350 h.ş/1971). Şah Tahmasb-ı Safevi (Esnad ve Mukatıbat-ı Tarihi), Tahran.

Nevaî, A. (1378 h.ş/1999). Revabit-ı Siyasi ve İktisadi-yi İran der Devre-yı Safeviyye, Tahran.

Özcan, A. (1995). Feridun Ahmed Bey. İslam Ansiklopedisi, 12, 396-397, İstanbul.